

Bir Savaş Silahı Olarak Kadına Yönelik Cinsel Şiddetin Sağlık Üzerine Etkileri: Bosna Savaşı Örneği

[Health Effects of Sexual Violence Against Woman as a War Weapon: Case of Bosnia War]

ÖZET

AMAÇ: Bir halk sağlığı ve insan hakları problemi olan savaşlarda kadına yönelik cinsel şiddetin sağlığa etkilerinin ve insan hakları boyutunun Bosna Savaşı örneği ile incelenmesi amaçlanmıştır.
YÖNTEM: Bosna Savaşı, Birleşmiş Milletler kararları, Uluslararası Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi davaları, Sivil Toplum Örgütlerinin faaliyetleri, DSÖ yaklaşımı, Dayton Barış Antlaşması ve halen yürütülen sağlık programları, kadına yönelik cinsel şiddetin sağlığa etkileri ve insan hakları boyutu ile incelenmiştir.

BULGULAR: Bosna Savaşı'nda kadına yönelik cinsel şiddet ve sistematik tecavüzler bir "etnik temizlik" aracı ve savaş silahı olarak kullanılmış, tahminen 20.000 ile 60.000 arasında kadın ve genç kız sistematik tecavüze uğramış, tecavüz kamplarında esir olarak tutulmuş, cinsel şiddete maruz kalmıştır. Kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüz sonrası tıbbi bakım; Yaralanmaların tespiti ve tedavisi, adli bildirim ve belgeleme, HIV/AIDS dahil Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetler, acil kontrasepsiyon hizmetleri, güvenli tıbbi abortus, gebelik takibi, psikososyal destek ve takip hizmetleri ve sağlık çalışanlarının eğitimini içermelidir. Bosna Savaşı sonrası Ruh Sağlığı Reformu Bosna Hersek için öncelikli bir sağlık konusu olmuştur. Kurbanların sosyal açıdan damgalanmasını engelleyecek tedbirlerin alınması, ekonomik destek ve rehabilitasyon programlarının uygulanması, sosyal ve toplumsal bağların onarımı sürecinde failerin cezalandırılması da önem taşımaktadır. Uluslararası Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüz suçlarını da incelemekte ve cezalandırmaktadır.
SONUÇ: Birleşmiş Milletler savaşlar sırasında kadınlara yönelik cinsel istismar ve tecavüzü "insanlığa karşı işlenen suç" olarak tanımlamıştır. Kadınların statüsünü iyileştirmenin yanı sıra, tıbbi, adli ve sosyal kurumların işbirliği ile kurbanlara yönelik kapsamlı yaklaşımlar gerekmektedir.

SUMMARY

AIM: Health effects and human rights dimensions of sexual violence against women, a public health and human rights problem, evaluated by the case of Bosnia War.

METHOD: Bosnia War, United Nations resolutions, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY) cases, activities of NGOs, approaches of WHO, Dayton Peace Agreement, current health programs were evaluated with the health effects and human rights dimensions of sexual violence against women.

RESULTS: Sexual violence against women and systematic rapes were used as an "ethnic cleaning" tool and war weapon during Bosnia War, estimated 20.000-60.000 women and girls were raped systematically, captivated in rape camps, exposed to sexual violence. Medical care following the sexual violence against women and rape should include; Determination and treatment of injuries, forensic notice and documentation, preventive and curative services for Sexually Transmitted Diseases including HIV/AIDS, emergency contraceptive services, safe medical abortus, follow up of pregnancies, *psychosocial* support and services and training of health care professionals. Mental Health Reform became a priority health topic for Bosnia Herzegovina aftermath of the Bosnia War. Taking measures to prevent social stigmatism of the victims, economic support and implementation of rehabilitation programs, punishment of the perpetrators to repair social and community bonds are important. ICTY investigates and punishes the crimes of rapes and sexual violence against women.

CONCLUSION: UN defines the violence against women and rapes during wars as "crime against humanity". Besides improving the status of women, comprehensive approaches with the cooperation of medical, legal and social organisations are needed.

Sibel Gögen

T.C.Sağlık Bakanlığı,
Refik Saydam Hıfzısıhha
Merkezi Başkanlığı,
Ankara.

Anahtar Kelimeler:

Kadına Yönelik Cinsel
Şiddet, Bosna Savaşı,
Kadın Sağlığı

Key Words:

Sexual Violence Against
Women, Bosnia War,
Women's Health

Sorumlu yazar/

Corresponding author:

Sibel Gögen
T.C.Sağlık Bakanlığı,
Refik Saydam Hıfzısıhha
Merkezi Başkanlığı,
Ankara, Türkiye.
sibelgogen66@yahoo.com

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler (BM) kadına yönelik şiddeti; "İster toplumsal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik zarar ve bozukluğa neden olan ya da olabilecek cinsiyet

ayımcılığına dayalı her türlü eylem, ya da bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma" şeklinde tanımlamakta, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, "bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen ya da oransız bir şekilde

kadınları etkileyen şiddet” olarak tarif etmektedir (1). Dünya Sağlık Örgütü de kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddeti büyük ve öncelikli bir halk sağlığı ve insan hakları problemi olarak ele almaktadır (2).

Kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddet; Cinsel, fiziksel veya duygusal istismar ve taciz, erken ve çocukluk yaşta zorla evlendirme gibi geleneksel yaklaşımlar, yasa dışı insan ticareti ve seks işçiliğine zorlama, töre ve namus cinayetleri, kadın sünneti, silahlı çatışma ve savaş ortamlarında sistematik cinsel istismar gibi çok çeşitli formlarda meydana gelmektedir. Dünyadaki kadınların %15-71’i çoğu kez aile içinde ve genellikle eş tarafından cinsel şiddete uğramaktadır (3). Politik istikrarsızlık, savaş ve çatışma ortamlarında kadına yönelik cinsel şiddet artmakta, kadın ve genç kızlar dul ve yetim kalmakta, yerlerinden edilmekte, toplama ya da mülteci kamplarına gönderilmekte, kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüz kimi zaman bir savaş silahı olarak kimi zaman da askerlerin ödüllendirilmesi ve motivasyonlarını arttırmak amacıyla, bazen de HIV/AIDS bulaştırılması için biyolojik silah olarak kullanılmaktadır (4,5,6). Kadın ve genç kızlar savaşlar sırasında uğradıkları cinsel şiddet ve sistematik tecavüzlerden dolayı, fiziksel, ruhsal, seksüel ve üreme sağlığına yönelik sorunlarla karşılaşmakta, bu sorunlar çoğu kez savaşların sonlanması ve ateşkeslerden sonra da uzun yıllar devam etmektedir (7). Çoğu kez cinsel şiddet ve sistematik tecavüz mağduru kadın ve kızlar aileleri ve toplum tarafından dışlanacakları korkusuyla durumlarını saklamakta, utanmakta ve tıbbi yardım almaktan mahrum kalmakta, saldırganlar ise çoğu kez rapor edilmemekte ve ceza almamaktadır (8).

Kadınlar savaş bölgelerinde de çocukların, ailedeki hasta ve yaşlıların beslenme ve bakımından, aileye yiyecek, su ve diğer ihtiyaçların sağlanmasından sorumludur. Ancak, savaşlar sırasında askeri hizmetlerin ve silah harcamalarının ön plana çıkması nedeniyle, kadın ve çocuklar sağlık, barınma, beslenme, eğitim ve sosyal hizmetlerden daha çok mahrum kalmakta, mülteci durumuna düşmekte, kadınlar ailelerini birarada tutma ve çocuklarının korunma, beslenme ve bakımını sağlamakta güçlükler çekmektedir (5, 8). Dünyadaki tüm mültecilerin %47’si, sığınmacı ve yerlerinden edilmiş kişilerin %50’si kadın ve kızlar, mülteci ve sığınmacıların %44’ü ise 18 yaş altı çocuklardır (9). Mülteci kamplarında kadınlara ve çocuklara yönelik cinsel istismar ve şiddet oldukça sık rastlanan bir durumdur ve savaşlar sırasında kadınlar ailelerine ve çocuklarına yiyecek ve su gibi temel ihtiyaç malzemelerini sağlayabilmek için çoğu kez cinsel istismarlara maruz kalmaktadır. Savaşlar sırasındaki

kıtlık ve uzamış açlıklar çocuklar, emziren anneler ve bebekleri için daha ağır sağlık sorunları oluşturmakta, pek çok ülkede mülteci kamplarında gıda kaynakları yeterli olsa bile bunlardan öncelikle erkeklerin faydalanması geleneği nedeniyle kadın ve çocuklar malnütrisyon ve açlıkla daha çok karşı karşıya kalmaktadır. Mültecilerin sürekli hareketi, mülteci kamplarının uygunsuz koşulları, sağlık ve eğitim hizmetlerinin çökmesi ise hastalıkların durumunu daha da ağırlaştırmakta, hastalıkların erken tedavi şansını azaltmaktadır (4,9,10).

Savaş ve silahlı çatışmaların kadın sağlığı üzerine pek çok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bir savaş silahı olarak kullanılan sistematik tecavüzler ve kadına yönelik cinsel şiddet; HIV/AIDS de dahil, Hepatit B, gonore, sifilis, klamidya, trikomonas ve üreter sistem enfeksiyonları gibi Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlara (CYBE), yaralanmalara, sakatlıklara ve ölüme, istenmeyen gebeliklere ve komplikasyonlarına, genital fistüllere (mesane-vajina, rektum-vajina), düşük doğum ağırlıklı bebeklere ve fetal ölümlere, Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB), depresyon, anksiyete, seksüel disfonksiyon, dissosiyatif bozukluklar, alkol ve madde bağımlılığı ve intihar gibi psikiyatrik bozukluklara, kemik kırıkları, kronik sırt ve eklem ağrıları, migren türü baş ağrıları, fibromyaljiler ve hareket kısıtlılığı gibi kronik durumlara yol açmaktadır (2,5-7,10).

Savaş ve silahlı çatışmalarda sağlık hizmetlerinin yetersizliği; Menstruasyon esnasında kadınların hijyenik ped gibi hijyenik malzemelerden mahrum kalması, kontraseptif yöntemlere ulaşamama, tecavüzler sonrası acil kontrasepsiyon hizmetlerinin yetersizliği ya da erişimin mümkün olmaması, HIV/AIDS dahil Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonların tedavisine ve acil kontrasepsiyon hizmetlerine ulaşmadaki zorluklar, ağır yaralanma ve kanamalarda bir sağlık kurumuna erişimde yaşanan güçlükler, istenmeyen gebelikler nedeniyle uygunsuz koşullarda yapılan düşükler, antenatal, natal ve postnatal bakım hizmetlerinin yetersizliği kadın sağlığı açısından ciddi tehditler oluşturmaktadır (6,7,10). Örneğin, kadınlar için hijyenik pedlerin savaşlar sırasında dağıtılan yardım paketlerinde yer alması nisbeten çok yeni bir uygulamadır.

Cinsel şiddet ve tecavüzler sonrası ruh sağlığı problemleri oldukça yaygındır. Cinsel şiddet ve saldırı sonrası akut dönemde kurbanlar genellikle şok halindedir. Suçluluk ve hayatının kontrolünü kaybetmiş olma duyguları hakimdir. Günlük aktiviteleri yerine getirmede güçlükler, güvenlikte olmama korkusu ve kabuslar, depresyon, TSSB ve intihar girişimleri sık görülmektedir (6,7,10). TSSB; kişinin yaşamını ve fiziksel bütünlüğünü tehdit eden

bir travma yaşaması ya da buna tanık olması sonucunda gelişen bilişsel, duygusal, davranışsal ve sosyal bozuklukları içeren psikiyatrik belirtileri tanımlamaktadır ve cinsel şiddet ve tecavüz olaylarından sonra oldukça sık rastlanan, sıklıkla uzun süren bir durumdur (11).

GEREÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada; Bosna Savaşı ve savaş ve silahlı çatışmalarda bir savaş silahı olarak kullanılan kadına yönelik cinsel şiddetin sağlık üzerine etkileri ve insan hakları boyutu incelenmiştir. Bu kapsamda; Birleşmiş Milletler'in (UNIFEM, UNICEF, UNFPA, UNDP ve UNHCR) konuya yaklaşımı ve düzenlemeleri, Uluslararası Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi-ICTY davaları ve belgeleri, Uluslararası Sivil Toplum Örgütlerinin faaliyetleri, Dünya Sağlık Örgütü'nün yaklaşımı, Pekin IV. Dünya Kadın Konferansı ve Pekin Deklarasyonu, Dayton Barış Antlaşması, Bosna Hersek ve Avrupa Birliği arasında imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması ve Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları ile yürütülmekte olan sağlık programları incelenmiştir.

BULGULAR

1949 Cenevre Konvansiyonu ve 1977'de kabul edilen Ek Protokollerine göre; Savaşlar sırasında kadınlara yönelik cinsel istismar ve tecavüz "insanlığa karşı işlenen suç" kapsamına alınmıştır (12). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi savaşlar ve silahlı çatışmalar sırasında kadınların ve kızların tecavüz ve diğer cinsel şiddete karşı korunmasını, cinsel şiddet te dahil olmak üzere, soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçların af kanunları kapsamı dışında tutulması kararı almış, bu suçların cezalandırılması konusunda hükümetlerin sorumluluklarını vurgulamıştır (13). Buna rağmen, günümüzde savaşlarda kadına yönelik cinsel şiddet ve sistematik tecavüzler çok yaygındır. Özellikle Balkanlar, Rwanda, Brundi ve Darfur'da yakın tarihte yaşanan savaş ve silahlı çatışmalarda sistematik tecavüz ve kadına yönelik cinsel şiddet bir savaş silahı ve etnik temizlik aracı olarak kullanılmıştır (14-16).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti altı federe devlet ve iki özerk bölgeden oluşmakta (Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Makedonya, Slovenya ve Sırbistan ile Kosova ve Vovodina özerk bölgeleri) ve Ortodoks, Katolik ve Müslümanlık başta olmak üzere farklı etnik grup ve dinlerin birarada

yaşadığı karmaşık bir etnik yapıya sahipti (17). Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve komunizmin çökmesi ile birlikte 1990'lı yılların başlarında milliyetçi akımlar Yugoslavya'nın kanlı bir şekilde dağılmasına, özellikle Bosna Hersek ve Kosova'da kanlı çatışmalar ve savaşlara yol açmıştır. Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık ilanlarını takiben, 3 Mart 1992'de Bosna Hersek te bağımsızlığını ilan etmiş ve Avrupa Topluluğu ve ABD tarafından 6 Nisan 1992'de bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır. Ancak bu bağımsızlık Bosnalı Sırp tarafından tanınmamış, bağımsızlık için yapılan referandum Sırp tarafından boykot edilmiş ve Belgrad'ın desteklemesi ile Bosna Savaşı başlamıştır (18). 1992 -1995 yılları arasında süren Bosna Savaşı sırasında 16.000'i çocuklar olmak üzere yaklaşık 250.000 kişi ölmüş, iki milyona yakın kişi mülteci durumuna düşmüş, yerlerinden edilmiş, toplama kamplarına gönderilmiş ve toplu katliamlar yaşanmıştır (19). Temmuz 1995'te BM tarafından "güvenli bölge" ilan edilmiş olmasına rağmen Sırp paramiliter güçler tarafından yaklaşık 8000 müslüman erkeğin öldürülmesiyle sonuçlanan Srebrenica Katliamı ise 20. yüzyılın sonundaki en ağır insanlık suçlarından biri olarak tarihe geçmiştir (20). Uluslararası camianın Yugoslavya'nın dağılması sürecindeki bu krize müdahalede gecikmesi ve kararsızlığı ise savaşın bilançosunun çok daha ağır olmasına yol açmış, 1995 yılında Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen süreçte soykırımlar, toplu katliamlar, milyonlarca kişinin mülteci durumuna düşmesi, kadınların toplu ve sistematik tecavüzlere ve şiddete maruz kalması ve diğer savaş suçları yaşanmıştır (21-23).

Kadınların aile içindeki özel konumu, kültürel ve manevi değeri nedeniyle, kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüzler sadece kadınları değil, ailelerin ve toplumların kültürel değerleri üzerinde de büyük bir yıkım yaratmaktadır. Bu nedenle de silahlı çatışmalarda ve savaşlarda düşmanı zayıflatmaya, moralini bozmaya, direnişini kırmaya yönelik bir savaş silahı olarak kullanılmakta, topluları zorunlu göçe, yaşadıkları yerleri terk etmeye ve mülteci durumuna düşmeye zorlamaktadır (23). Bosna Savaşı'nda kadına yönelik cinsel şiddet ve sistematik tecavüzler bir "etnik temizlik" aracı ve savaş silahı olarak kullanılmıştır. Tahminen 20.000 ile 60.000 arasında kadın ve genç kız Bosna'da sistematik ve toplu tecavüzlere uğramış, tecavüz kamplarında esir olarak tutulmuş, şiddete maruz kalmış ve toplama kamplarına gönderilmiştir. Bosna Hersek ve Hırvatistan'da çocuk ve genç yaşta kızlar özellikle hedef olarak seçilmiş, gebe kalanlar düşük yapmalarını engellemek için esir alınmış ve

“düşmanın çocuğunu doğurmaya” zorlanmıştır (4). Müslüman toplumu göçe zorlamak, yerlerinden etmek ve etnik temizlik amacıyla toplu sistematik tecavüzler bir savaş aracı olarak kullanılmıştır (23,24).

Tecavüze ve cinsel şiddete uğrayan, tecavüz kamplarında esir olarak tutulan kadınlar özellikle geleneksel aile yapısına sahip toplumlarda sosyal olarak dışlanmakta, bekaretin toplumsal ve ahlaki bir değer olarak görüldüğü toplumlarda genç kızlar çoğu kez evlenerek aile kurma şanslarını yitirmekte, damgalanmaya maruz kalmakta, evli kadınlar eşlerinden ve ailelerinden yeterli destek görememekte, çoğu kez evlilikleri tehdit altına girmekte, ayrıca istenmeyen gebelikler, sakatlıklar, yaralanmalar, hastalıklar ve ölümlerle karşı karşıya kalmaktadırlar (5-7,24-26). Savaşlar sırasında askeri güçlerin egemenliği, hükümetlerin zayıflaması, güvenlik kurumlarının düzgün işlemeyişi ve yasaların uygulanmaması nedeniyle çoğu kez kadın ve kızlar yasa dışı insan ticareti ile de karşı karşıya kalmaktadır. Kadın ve kız çocuklarının yasa dışı ticareti dünyadaki çatışma bölgelerinin %85’inde görülmekte olup, 1995 Dayton Barış Antlaşması’nı takiben kadın ve kız çocuklarının (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre 18 yaşın altındaki kız çocukları) yasa dışı ticareti de Bosna Hersek’te ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (27). 1998-1999 yılları arasında Kosova’da da tahminen 23.000-45.000 Kosovalı Arnavut kadının cinsel şiddet ve tecavüzlere maruz kaldığı ve tecavüz sonucu oluşan gebeliklerden doğan yaklaşık 100 çocuğun terkedildiği, ancak bu rakamların bilineninden çok daha yüksek olabileceği bildirilmektedir (24).

Ataerkil ve geleneksel aile yapısına sahip toplumlarda mağdurlar başlarına gelen travmalar hakkında konuşmaktan kaçınmakta ve bu durumun tıbbi kayıtlara geçmesini dahi istememektedirler. Mağdurlar çoğu kez can güvenlikleri olmadığı endişesiyle durumlarını gizlemekte, psikiyatrik ve profesyonel yardımı da reddedebilmektedir. Bosna Savaşı sırasında cinsel şiddet ve sistematik tecavüz mağduru kadınlardan erken dönemde sağlık hizmeti alabilenler tıbbi abortus ile gebeliklerini sonlandırma yolunu seçerken, pek çok kadın savaş koşullarındaki sağlık hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle gebeliklerini sürdürmek zorunda kalmış, pek çok kadın doğumdan sonra bebeklerini hiç görmeden terk etme yolunu seçmiştir. Bebeklerini terk etme yolunu seçmeyen kadınlar ise, aileleri tarafından reddedilme ve sosyal izolasyon ile karşı karşıya kalmıştır. Benzer şekilde Rwanda ve Kosova’daki çatışmalar sırasında tecavüze uğrayan kadın kurbanların çoğu da aileleri

ve toplum tarafından uğradıkları “tecavüze uğramış, lekelenmiş kadın” damgalamasından korunabilmek amacıyla tıbbi abortusu seçmişler ve savaş sonlanıp, üzerinden geçen zamana rağmen hala bu konuda konuşmaktan çekinmekte ve korkmaktadırlar (28).

Kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüz sonrasındaki temel tıbbi bakım şu hizmetleri içermelidir; Yaralanmaların belirlenmesi, kayıt altına alınması ve tedavisi, adli delillerin toplanması ve bildirim, Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar açısından değerlendirme, koruyucu sağlık hizmetleri ve tedavi, olası gebelik açısından değerlendirme, acil kontrasepsiyon hizmetleri, korunma ve takip, psikososyal destek, danışmanlık ve takip hizmetleri (29,30). Ancak; Bosna Savaşı sırasında özellikle kadın ve çocuklara yönelik sağlık hizmeti sunan sağlık merkezleri ve hastaneler öncelikli hedefler olmuş ve saldırıya uğramış, %35’ ten fazlası ağır hasar görmüş, yıkılmış ya da tahrip olmuş, tıbbi malzeme, alt yapı, gıda yetersizlikleri ve uzun süreli açlık maternal ve perinatal mortalitenin artışına yol açmıştır (28,31). Savaş öncesi dönemde eski Yugoslavya’nın en büyük psikiyatri kliniğine sahip olan Kosevo Hastanesi Nisan 1992’de bombalanmış ve ruh sağlığı hizmetlerinde büyük aksama olmuştur. Enerji, yakıt, elektrik, su, tıbbi malzeme, ilaç, protez vb. yokluğu koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini oldukça olumsuz yönde etkilemiştir (32). Hekimlerin %40’ı, diş hekimlerinin %60’ı ve hemşirelerin %30’u savaş sırasında ülkeyi terketmiş ve geri dönmemişlerdir. Balkanlardaki çatışmaları takiben, mülteciler arasında TSSB %45 -75 arasında değişirken, sağlık çalışanları arasında da TSSB’nun oldukça yaygın olduğu, bu nedenle hekimlerin hastalarına depresyon, anksiyete ve TSSB tanısı koymalarında yetersizlik ve güçlük çektiği bildirilmektedir (33-35).

Tecavüz ve cinsel şiddet, gerek kurbanlar gerekse aileler ve toplum üzerinde derin ve uzun süreli travmalara yol açmaktadır. Bu nedenle kurbanların tedavisi ve rehabilitasyonu yanısıra, sosyal ve toplumsal bağların onarımı ve toplumsal iyileşme sürecinde faillerin cezalandırılması da büyük önem taşımaktadır. Ancak cinsel şiddet ve tecavüz suçları savaş dışı koşullarda bile çoğu kez bildirilmemekte ve cezalandırılmamaktadır (26).

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan Nuremberg Mahkemeleri’nde Nazilere ya da Tokyo Mahkemelerinde Koreli kadınların Japon askerlerinin esiri olarak tutulmalarına ve tecavüzlere yönelik herhangi bir dava yürütülmemiştir. Cinsel şiddet ve tecavüz suçlarının bir savaş suçu olarak ele alınması ve hukuksal açıdan cezalandırılması konusunda Uluslararası Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi-

ICTY ve Uluslararası Rwanda Savaş Suçları Mahkemesi-ICTR bir ilktir ve ICTY kapsamında bu suçların tarihte ilk kez cezalandırılmaları hukuksal açıdan önem taşımaktadır (36-39). ICTY’de bugüne kadar 18 cinsel şiddet davası yürütülmüş, bu davalarda on iki kişi hapis cezası almıştır (40,41). Ancak; Uluslararası Af Örgütü Bosna Savaşı’nın üstünden yaklaşık 15 yıl geçmesine rağmen hiç ceza almayan faillerin kurbanlarıyla birlikte hala aynı toplum içinde yaşamaya devam etmesi nedeniyle, can güvenliğinden emin olamayan ve damgalanma endişesi taşıyan mağdurların pek çoğunun mahkemeye gidemediği, durumlarını açıklayamadığı, ruh sağlığı hizmetlerinden yeterince faydalanamadıklarını, iş bulmakta zorluk çektiklerini, sosyal izolasyona ve yoksulluğa sürüklendiklerini bildirmektedir (42).

Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu UNIFEM, savaş ve çatışmalarda kadına yönelik cinsel şiddette şu faktörlerin etkili olduğunu bildirmektedir (5):

Silahlı çatışmanın ya da savaşın tarihçesi ve etnik özellikleri,

Heterojen toplum yapıları ve etnik farklılıklar,
Hükümet ve politik istikrarsızlıklar,

Kadınların çoğu kez karar verici konumlarda olmayışları,

Maddi kaynakların askeri harcamalara ve silahlanmaya aktararak sosyal hizmetlerin aksatılması,

Kadınların ekonomik açıdan zayıf durumda olması,

Kadınların sağlık hizmeti ve eğitimden yoksun olmaları,

Yüksek anne mortalite oranları,

Temiz suya, yiyeceğe, yakıtı ulaşım gerekliliği gibi çevresel koşullar,

Kadınların toplumdaki statüsü,

Kadın hakları ve yasal düzenlemelerin durumu,

Yasadışı insan ticaretinin yaygınlığı,

Genç erkek nüfustaki yüksek işsizlik oranlarının yol açtığı şiddete eğilim

Erkeklerdeki alkolizm oranları

4-15 Eylül 1995 tarihinde Pekin’de toplanmış olan 4. Dünya Kadın Konferansı ve Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda, kadınların güçlendirilmesi amacıyla yönelik olarak kritik alanlar, stratejik hedefler ve eylemler, kurumsal ve mali düzenlemeleri belirlemiş, “Kadın ve Silahlı Çatışma ve Savaşlar” öncelikli stratejik hedef ve eylem alanlarından biri olarak ele alınmıştır(43). Pekin Deklarasyonu, silahlı çatışmaların, işgallerin ve

terörizmin kadının ilerlemesi önündeki ana engellerden birisi olduğunu, reisi kadın olan hane halkı sayısını ve genelde yoksulluğu özelde de kadın yoksulluğunu artırdığını, tecavüz, cinsel kölelik, zorla seks işçiliği yaptırma, zorla hamileliği sürdürme ve kısırlaştırmanın savaş suçu ve insanlığa karşı işlenen suç sayıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca silahlı çatışmaların çözümünde kadınların tam ve eşit olarak yer almasının önemini vurgulayarak, göçmen kadın sorunu ve insani yardımlarda kadının durumunun farklılığının göz önüne alınması zorunluluğunun altını çizmektedir. Pekin Deklarasyonu kararlarının uygulanmasında hükümetlerin ve uluslararası topluluğun kesin kararlılığının gerekliliği vurgulanarak, eylem için Konferansta karar verilenler dahil olmak üzere, ulusal ve uluslararası taahhütlerde bulunulması, kadınların güçlendirilmesi ve ilerlemesi için bir an önce harekete geçilmesi gerektiği kabul edilmiştir (43).

SONUÇ

1949 Cenevre Konvansiyonu’nun savaşlar sırasında kadınlara yönelik cinsel istismar ve tecavüzü “insanlığa karşı işlenen suç” olarak tanımlanmasına rağmen, Bosna Savaşı örneğinde olduğu gibi, savaş ve çatışma ortamlarında kadına yönelik cinsel şiddet ve sistematik tecavüzler bir “etnik temizlik” aracı ve savaş silahı olarak kullanılmaya devam etmektedir (23).

Savaşlardaki sistematik tecavüzler fiziksel, mental, seksüel ve sosyolojik problemlere yol açmakta, sadece kişiler ve aileleri üzerinde değil, toplum yapısı üzerinde de uzun süreli yıkıcı etkiler oluşturmaktadır. Tecavüz ve cinsel şiddete maruz kalan kurbanlar ve mülteciler arasında TSSB dahil psikiyatrik bozukluklar oldukça yaygın olup, gerek kurbanlar gerekse aileler ve toplum üzerinde derin ve uzun süreli ruhsal travmalara yol açmaktadır (44). Bu sebeple Bosna Savaşı sonrası Ruh Sağlığı Reformu Bosna Hersek için öncelikli bir sağlık konusu olmuştur (45). Kadına yönelik cinsel şiddet ve tecavüz sonrası tıbbi bakım; Yaralanmaların tespiti ve tedavisi, adli bildirim ve belgeleme, HIV/AIDS dahil Cinsel Yolla Bulasan Enfeksiyonlara (CYBE) yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetler, acil kontrasepsiyon hizmetleri, güvenli tıbbi abortus ve gebelik takibi, psikososyal destek ve takip hizmetlerini içermeli, bunların yanısıra sağlık çalışanları bu konuda eğitilmelidir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği-UNHCR, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu UNFPA ve UNICEF, silahlı çatışmalar ve savaşlardan etkilenen Bosna

Hersek, Burundi, Hırvatistan, Gürcistan, Liberya, Rwanda, Somali, Sudan gibi ülkelerde yüksek doğum oranları, maternal mortalite, CYBE ve HIV/AIDS'le mücadele için üreme sağlığı programları yürütmektedir.

Bunların yanısıra tecavüz ve şiddet mağdurlarının toplumsal olarak dışlanması ve damgalanmasını engelleyecek tedbirlerin alınması, ekonomik destek ve rehabilitasyon programlarının uygulanması, sosyal ve toplumsal bağların onarımı sürecinde failerin cezalandırılması da önemlidir. Dünyadaki pekçok cinsel şiddet mağduru kadın çoğu kez suçluların cezalandırılması, adaletin sağlanması ve toplumsal destek yerine, tam tersine toplumsal dışlanma ve damgalanma ile karşı karşıya kalmakta, evli kadınlar eşleri tarafından terk edilmeye, genç kızlar "evlenilemez" damgalanmasına, aile onurunun zedelenmesi gibi gerekçelerle namus cinayetleri ve öldürülmeye karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum kadınları daha da fakirliğe, ümitsizliğe, toplumsal dışlanmaya ve cinsel istismarlara maruz bırakmaktadır. Bosna Hersek yasa dışı insan ticaretiyle mücadele etmek için 2008-2012 yıllarını kapsayan Ulusal Eylem Planını uygulamaya koymuş ve yasal düzenlemeler yapmıştır (46).

BM savaşlar sırasında kadınlara yönelik cinsel istismar ve tecavüzü "insanlığa karşı işlenen suç" olarak tanımlamış, Pekin Deklarasyonu ise kadınların güçlendirilmesi amacıyla yönelik olarak tüm diğer alanların yanı sıra, kritik alanlardan biri olarak "Kadın ve Silahlı Çatışma ve Savaşlar" konusunda da stratejik hedefleri ve eylemleri açıkça belirlemiştir.

Soğuk savaşın sona ermesi ile küresel bir silahlı çatışma tehdidi azalırken barış umudu da artmıştı. Ancak küresel çatışma tehdidinin azalmasına rağmen, sıcak savaşlar, silahlı çatışmalar, sömürgecilik ve yabancı işgalleri, sivil savaşlar ve terörizm hala dünyanın pek çok bölgesini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Savaş ve silahlı çatışma zamanlarında kadınların insan hakları önemli ölçüde çiğnenmekte, Bosna Savaşı örneğinde olduğu gibi, özellikle "etnik temizlik" politikaları uygulandığında kadınlar cinayet, işkence, sistematik tecavüz, zorla gebeliği sürdürmeye ve kürtaja zorlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Küresel, bölgesel ve yerel düzeylerde barışın ve güvenliğin sağlanması, kadın ve kız çocuklarının insan haklarının korunması açısından olduğu kadar, onlara yönelik her türden şiddetin ortadan kaldırılması ve bir savaş silahı olarak kullanılmasını önlemek açısından da büyük önem taşımaktadır (43,47).

Kadınların çoğu kez karar verici konumlarda olmayışları, eğitim düzeylerinin geriliği, sağlık hizmetlerinden yoksun olmaları, ekonomik açıdan

zayıf durumda olmaları ve yoksulluğa daha çok maruz kalmaları, kadın haklarına ilişkin mevcut yasal düzenlemelerin yetersizliği, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, kız çocuklarına ve kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete ilişkin geleneksel yargılar ve ayrımcılık, kız çocuklarının haklarının ihlali, erken ve çocukluk yaşta zorla evlendirme, kadın sünneti gibi geleneksel yaklaşımlar, töre ve namus cinayetleri, kadın ve kız çocuklarına yönelik şiddetin hoş görülmesi ve olağan karşılanması gibi pek çok etken savaş ve çatışmalarda kadınlara ve kız çocuklarına yönelik cinsel şiddeti arttırmaktadır (5, 43).

Cinsel şiddet ve tecavüz kurbanlarına yönelik kapsamlı yaklaşımlar, tıbbi, adli ve sosyal kurumların işbirliğini gerektirmektedir (25, 29, 30). T]m bunların yanı sıra; Kadınların eğitim düzeylerinin yükseltilmesi, sağlık hizmetlerinden daha etkin faydalanmalarının sağlanması, karar verici konumlarda yer almaları, ekonomik durumlarının düzeltilmesi ve yoksulluğun engellenmesi, kadın haklarına yönelik yasal düzenlemeler ve kadının toplum içindeki statüsünün yükseltilmesi ve kadınların çatışmaların çözülmesi ve barış süreçlerine karar alıcı ve uygulayıcı düzeylerinde katılmaları, savaşta ve barışta kadına yönelik cinsel şiddeti azaltacaktır.

KAYNAKLAR

- 1 The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, United Nations, A/RES/48/104, 1993.
- 2 Violence Against Women, A Priority Health Issue, WHO 1997.
- 3 Violence Against Women, Fact Sheets, WHO. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 4 Sexual violence as a weapon of war, The State of the World's Children 1996 Report, UNICEF.
- 5 United Nations Development Fund For Women-UNIFEM, Gender and Conflict Analysis, UNIFEM Policy Briefing Paper, October 2006 http://womenwarpeace.org/webfm_send/77 [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 6 Sexual Violence, Doctor Without Borders, <http://www.doctorswithoutborders.org/news/issue.cfm?id=3466&cat=issue-page> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 7 Hynes HP. Ten Reasons Why Militarism is Bad for Women's Health, Boston University, USA, 2003, Women's International League for Peace

- andFreedom <http://www.peacewomen.org/resources/Health/Hynes.html> [Erişim tarihi: 27.04.2010]
- 8 Kadına Yönelik Şiddet Sayacı, İstatistik Bilgiler, Uluslararası Af Örgütü, 2004.
- 9 2008 Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons, UNHCR, 2009.
- 10 Levy S. Barry and Victor W. Sidel, Chapter 13: The Impact of War on Women, War and Public Health, American Public Health Association, Oxford University Press, 2000.
- 11 Post Traumatic Stress Syndrome, American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV). 4 th ed. Washington DC: American Psychiatric Association, 1994.
- 12 Geneva Conventions 1949 and Additional Protocols 1977. In: International Humanitarian Law, treaties and documents. Available from: <http://www.icrc.org> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 13 United Nations Security Council Resolution, S/RES/1325 (2000) http://www.un.org/events/res_1325e.pdf [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 14 Gang rape, torture and enslavement of Muslim women charged in ICTY's first indictment dealing specifically with sexual offences. Press release, ICTY <http://www.icty.org/sid/7334> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 15 Haffajee RL. Prosecuting Crimes of Rape And Sexual Violence At The ICTR: The Application Of Joint Criminal Enterprise Theory. Harvard Journal of Law & Gender. 2006; 29: 201-221.
- 16 The Use of Rape as a Weapon of War in the Conflict in Darfur, Sudan. Physicians for Human Rights. 2004.
- 17 What is the Former Yugoslavia? International Criminal Tribunal For The Former Yugoslavia-ICTY.
- 18 The former Yugoslavia–Conflicts, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia <http://www.icty.org/sid/322> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 19 Yapıcı Mİ. Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalelerin Uluslararası Hukuktaki Yeri. Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi (UHP). 2006; 2(8): 1-24.
- 20 Srebrenica Conference, Press Release, The Hague, 23 May 2005 MH/MOW/972e, ICTY.
- 21 Mass Rape In Bosnia: 20,000 Women, Mostly Muslims, Have Been Abused By Serb Soldiers, Kitty McKinsey, Peace Women Organization, <http://www.peacewomen.org/news/BosniaHerzegovina/newsarchive/massrape.html> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 22 Dayton Peace Agreement, Office of the High Representative and EU Special Representative. http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=380 [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 23 Rehn E, Sirleaf JE. Women, War and Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-building, United Nations Development Fund for Women, 2002 http://www.unifem.org/attachments/products/215_chapter03.pdf [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 24 Ward J, Marsh M. A Briefing Paper, Sexual Violence Against Women and Girls in War, and Its Aftermath: Realities, Responses, and Required Resources, UNFPA, Brussels. 2006.
- 25 Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadelede Temel Eğitim Seti, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008.
- 26 Kadının Statüsü ve Sağlığı ile İlgili Gerçekler, Eds.: Akın A. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2008.
- 27 Trafficking of women and girls to bosnia and herzegovina for forced prostitution, A Submission for the United Nations Committee on the Rights of the Child, Human Rights Watch.
- 28 Kinra S, Black ME, Mandic S, Selimovic N. Impact of the Bosnian conflict on the health of women and children, Geneva. Bulletin of World Health Organization. 2002;80(1). doi: 10.1590/S0042-96862002000100015
- 29 Clinical Management of Survivors of Rape-A Guide to the Development of Protocols for Use in Refugee and Internally Displaced Person Situations, UNHCR, WHO, 2001.
- 30 Immediate medical care vital for sexual violence victims, Shattered Lives, Special Report, Médecins Sans Frontières Brussels operational centre, Brussels. 2009.
- 31 Skokić F, Muratović S, Radoja G. Perinatal and Maternal Outcomes in Tuzla Canton during 1992-1995 War in Bosnia and Herzegovina, Croat Med J. 2006; 47: 714-721.
- 32 Mann JM, Drucker E, Tarantola D, McCabe MP. Bosnia: the war against public health. Medicine and Global Survival. 1994 <http://www.ippnw.org/Resources/MGS/V1N3Mann.html> [Erişim Tarihi: 07.03.2011].
- 33 Hodgetts G, Broers T, Godwin M, Bowering E, Hasanovic M. Post-traumatic stress disorder among family physicians in Bosnia and Herzegovina. Family Practice. 2003; 20: 489-491.
- 34 Lončar M, Medved V, Jovanović N, Hotujac L. Psychological Consequences of Rape on Women

TAF Preventive Medicine Bulletin, 2011: 10(1)

- in 1991-1995 War in Croatia and Bosnia and Herzegovina. *Croat Med J.* 2006; 47(1): 67-75
- 35 Kozaric-Kovacic D, Folnegovic-Smalc V, Skrinjaric J, Szajnberg NM, Marusic A. Rape, torture, and traumatization of Bosnian and Croatian women: psychological sequelae. *Am J Orthopsychiatry.* 1995; 65: 428-433.
- 36 Aksar Y. Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2005; 1(3): 1-4.
- 37 Haffajee RL. Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence At The ICTR: The Application Of Joint Criminal Enterprise Theory, *Harvard Journal of Law & Gender.* 2006; 29: 201-221.
- 38 Gang rape, torture and enslavement of Muslim women charged in ICTY's first indictment dealing specifically with sexual offences. Press release. <http://www.icty.org/sid/7334> [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 39 Prosecutor v. Akayesu, Judgment, Case No. ICTR-96-4-T, T. Ch. I, 2 Sep. 1998, para. 417, ICTR.
- 40 Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic, ICTY Case No. IT-96-23-T and IT-96-23/1-T, In: Judicial supplement, issue 23, 2001 http://www.icty.org/x/cases/kunarac/cis/en/cis_kunarac_al_en.pdf [Erişim tarihi: 27.04.2010].
- 41 Prosecutor v. Furundžija, Case No. IT-95-17/1-A, Judgment (July 21, 2000); Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-1-A, Judgment (July 15, 1999); Prosecutor v. Kvočka, Case No. IT-98-30/7-T, Judgment (Nov. 2, 2001); Prosecutor v. Krstić, Case No. IT-98-33-T, Judgment (Aug. 2, 2001); Prosecutor v. Furundžija, Case No. IT-95-17/1-T, Judgment (Dec. 10, 1998); Prosecutor v. Tadić, Case No. IT-94-I-T, Judgment (May 7, 1997).
- 42 Whose Justice? Bosnia and Herzegovina's women still waiting, Amnesty International. 2009.
- 43 Dördüncü Dünya Kadın Konferansı ve Pekin Deklarasyonu, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü <http://www.ksgm.gov.tr/Pdf/pekin.doc> [Erişim tarihi: 07.07.2010]
- 44 Swiss S, Giller JE. MRCOG, Rape as a Crime of War: A Medical Perspective, *JAMA*, 1993; 270: 612-615.
- 45 Hasanovic M, Sinanovic O, Pajevic I, Avdibegovic E, Sutonovic A. Post War Mental Health Promotion in Bosnia and Herzegovina, *Psychiatra Danubina*, 2006; 18(1-2): 74-78.
- 46 European Commission Bosnia and Herzegovina Progress Report, Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010 Brussels 2009.
- 47 İnat K, Duran B, Ataman M. Dünya Çatışma Bölgeleri, Birinci Baskı, Nobel Yayınevi, 2007.